

KNJIGA

feljton

FOTO: JIM LOSCALZO - POOL /GETTY IMAGES

Što kad populist DOĐE NA VLAST

Donald Trump, Marine Le Pen, Silvio Berlusconi, Hugo Chávez – populist je u svijetu sve više. U revolucionarnoj knjizi 'Što je populizam?' Jan-Werner Müller tvrdi da je u samim temeljima populizma odbacivanje pluralizma, a Nacional donosi ulomak koji govori o tome što populist čine kad su na vlasti i kako vode ka autoritarnoj državi

Ni u jednoj američkoj izbornoj kampanji o kojoj postoji živo sjećanje nije se više zazivala riječ „populizam“ nego u onoj koja se odvijala 2015. - 2016. godine. I

Donald Trump i Bernie Sanders dobili su etiketu „populista“. Taj se pojam redovito koristi kao sinonim za „protuestablišment“ i to bez obzira, čini se, na konkretne političke ideje. Čini se da, za razliku od stava, sadržaj jednostavno nije bitan. Stoga se ovaj pojam također primarno veže uz specifična raspoloženja i osjećaje - populisti su „ljuti“, njihovi birači su „frustrirani“ ili „ogorčeni“. Slične tvrdnje možemo čuti o nekim političkim liderima i njihovim sljedbenicima u Europi. Primjerice, Marine Le Pen i Geert Wildersu obično se pridaje epitet populista. Oboje ovih političara nesumnjivo su na desnici. Međutim, uz fenomen Sandersa, postoje i buntovnici lijevice koje se naziva populistima. U Grčkoj je to Syriza („Koalicija radikalne lijevice“), koja je došla na vlast u siječnju 2015. godine, a u Španjolskoj Podemos („Mi možemo“), koji sa Syrizom dijeli temeljni stav o odbacivanju politike štednje Angele Merkel, nastale kao odgovor na europsku dužničku krizu. Obje političke opcije - posebice Podemos - ističu da su inspirirane onime što se u Latinskoj Americi obično naziva „ružičastom plimom“ - uspjehom populističkih vođa kao što su Rafael Correa, Evo Morales te, nadasve, Hugo Chavez. No što je uistinu zajedničko svim tim političkim akterima? Slijedimo li Hannah Arendt, prema kojoj je sposobnost političkog rasuđivanja ustvari sposobnost jasnog razlučivanja, sveprisutno stapanje lijevoga i desnoga u raspravi o populizmu trebalo bi nas nagnati na razmišljanje. Je li moguće da je popularnost postavljanja dijagnoze „populizma“ različitim fenomenima konačni poraz sposobnost političkog rasuđivanja?

ŠTO POPULISTI ČINE, ILI POPULIZAM NA VLASTI

Do sada bismo već mogli doći u napast zaključiti kako populisti žive u nekoj vrsti političkog svijeta mašte - zamišljaju sraz između pokvarenih elita i moralno čistog, homogenog naroda koji nije u stanju pogriješiti te vlastito simboličko predstavljanje tog naroda suprotstavljaju odvratnoj političkoj stvarnosti u kojoj populisti još ne vladaju. Nisu li takve tlapnje osuđene na propast?

JEDNA OD PRVIH DUBOKIH PROMJENA kojima su težili Viktor Orban i njegova stranka Fidesz bila je transformacija zakona o javnim službama kako bi na nestranačke i birokratske položaje mogli postavljati lojalne kadrove

Pojam populizam redovito se koristi kao sinonim za 'protuestablišment', bez obzira na političke ideje, a primarno se veže uz specifična raspoloženja i osjećaje - populisti su 'ljuti', njihovi birači su 'frustrirani' ili 'ogorčeni'

Uvriježeno je mišljenje kako su populističke stranke prvenstveno protestne stranke, a protest ne može vladati, budući da nije moguće prosvjedovati protiv sebe samoga. Uz to, jednom kada neki politički akter postane dio elite na vlasti, jednostavno postaje nemoguće održavati antielitistički stav. Naposlijetku, postoji ideja da populisti, jednom kada preuzmu dužnost, nekako gube svoju auru - karizma im izbljedi i „čari“ popuštaju u dnevnoj parlamentarnoj rutini. Ako se vratimo na prijašnju, po meni manjkavu definiciju populizma, mogli bismo pomisliti da će se i simplicitički politički prijedlozi populista ubrzo razotkriti kao neostvarivi. Drugim riječima, antipolitika ne može proizvesti stvarne javne politike.

Pomisao da su populisti na vlasti na ovaj ili onaj način osuđeni na propast pruža osjećaj utjehe, no riječ je o zabludi. Premda populističke stranke doista prosvjeduju protiv elita, to ne znači da će, kad dođu na vlast, postati proturječne. Kao prvo, za sve promašaje populista na vlasti i dalje je moguće optužiti elite koje djeluju iza kulisa, bile one u zemlji ili inozemstvu. Ovdje ponovno možemo vidjeti ne tako slučajnu poveznicu između populizma i teorija zavjere. Mnogi populisti se i nakon izborne pobjede nastavljaju ponašati kao žrtve, a većine se ponašaju poput zlostavljanih manjina. Chavez bi uvijek bio upirao prstom u mračne makinacije oporbe - službeno svrgnute „oligarhije“ - koja je pokušavala sabotirati njegov „socijalizam dvadeset i prvog stoljeća“. Kada se to ne bi činilo uvjerljivim, uvijek bi Sjedinjene Američke Države mogao proglasiti odgovornima za bilo koji neuspjeh Bolivarske revolucije. Recep Tayyip Erdoğan se također predstavljao kao srčani autsajder, tvrdeći da će uvijek ostati ulični borac iz istanbulske opasne četvrti Kasimpaše koji se hrabro suprotstavlja starom kemalističkom establišmentu turske republike - čak i dugo nakon što je u svojim rukama počeo koncentrirati svu političku, ekonomsku i kulturnu moć.

Populisti na vlasti nastavljaju polarizirati i pripremati narod za nešto što se opisuje kao ni manje ni više nego sučeljavanje apokaliptičnih razmjera. Pokušavaju što je više moguće moralizirati politički sukob - za Chaveza je George W. Bush ništa drugo doli sam vrug, kao što je i izjavio pred cijelim svijetom na sjednici Ujedinjenih naroda. Neprijatelja nikada ne manjka, a to su uvijek u najmanju ruku neprijatelji cijeloga naroda. Usred općeg štrajka koji je 2002. godine potaknula oporba, Chavez je izjavio: „Ovo nije za Chaveza ili protiv Chaveza... nego... domoljubi protiv neprijatelja domovine.“ „Krizu“ je stvar tumačenja a ne objektivno stanje stvari. Populisti će često rado situaciju proglasiti kriznom i nazvati je egzistencijalnom prijetnjom, budući da će takva kriza onda poslužiti legitimiranju populističke vladavine. Drugim riječima, „krizu“ možemo doživjeti kao performans, a politiku kao kontinuirano opsadno stanje. Osobe kao što su Chavez u Venezueli ili Rafael Correa u Ekvadoru doživljavaju upravljanje državom kao stalnu kampanju, što je, da se razumijemo, stav koji susrećemo i kod mnogih nepopulističkih političara.

No Correa ide par koraka dalje u poimanju svoje uloge predsjednika kao neprestanog „motivatora“. Populisti kombiniraju stalno stvaranje napetosti s estetskom proizvodnjom „bliskosti s narodom“. Viktor Orban svakog petka daje intervju za mađarski radio, Chavez jevodio poznatu televizijsku emisiju Aló Presidente u kojoj su obični građani mogli nazivati studio i s vođom zemlje podijeliti brige i probleme. Predsjednik bi onda ponekad prisutnim članovima vlade davao naizgled spontane naputke. Chavez je jednom uživo u studiju poručio svojem ministru obrane da pošalje deset tenkovskih bojni na granicu s Kolumbijom. Povremeno bi se i socijalne mjere najavljivale

FOTO: DEAN MOUHARTARPOULOS/GETTY IMAGES

MARINE LE PEN, liderica francuske stranke Nacionalna fronta, jedna je od najpoznatijih 'heroina' desnice u svijetu

FOTO: JEFF MITCHELL/GETTY IMAGES

pred uključenim kamerama, a emisija bi znala trajati i šest sati. Danas Correa i bolivijski predsjednik Evo Morales sudjeluju u vlastitim, sličnim televizijskim programima.

Moguće je otpisati ovakve prakse kao čudnu vrstu političkog folklora ili pak nešto što je, u biti, slično odnosima s javnošću koji su postali obavezni za sve političare u onome što se naziva „medijskom demokracijom“ ili „auditorskom demokracijom“ našeg doba, u kojoj građani sudjeluju u političkim aktivnostima prvenstveno kao publika moćnicima. Također je točno da populisti koriste vrlo specifične tehnike vladanja koje se može moralno opravdati pozivanjem na samu srž logike populizma. Populisti na vlasti se bez iznimke pozivaju na argument kako su oni jedini moralni legitimni predstavnici naroda, štoviše, da su samo neki unutar naroda istinski, autentični narod, koji zaslužuje potporu i naposljetku dobru vladavinu. Ta se logika može manifestirati na tri zasebna načina: nekom vrstom kolonizacije države, masovnim klijentelizmom uz ono što politolozi nekada nazivaju „diskriminatornim legalizmom“ te, konačno, sustavnim suzbijanjem civilnog društva. Nisu populisti jedini koji se upuštaju u ovakve prakse, no ono što je specifično za populiste jest da oni to mogu činiti posve otvoreno. Tvrde kako imaju moralno opravdanje za svoje ponašanje, a barem na međunarodnoj sceni imaju dobre šanse održati demokratsku reputaciju. Prokazivanje ovakvih praksi nije uopće toliko štetno za populiste kako bismo to mogli pomisliti, budući da će oni jednostavno uzvratiti kako provode ispravnu koncepciju demokracije. Dopustite mi da s nešto više detalja razložim ove naizgled kontraintuitivne tvrdnje.

TRI POPULISTIČKE TEHNIKE VLADANJA I NJIHOVA MORALNA OPRAVDANJA

Kao prvo, populisti imaju sklonost kolonizaciji ili „zaposjedanju“ države. Sjetimo se Mađarske i Poljske kao recentnijih primjera. Jedna od prvih dubokih promjena kojima su težili Viktor Orban i njegova stranka Fidesz bila je transformacija zakona o javnim službama kako bi na nestranačke i birokratske položaje mogli postavljati lojalne kadrove. Fidesz, kao i stranka

Pravo i pravednost (PiS) Jarosława Kaczyńskiego, odmah su krenuli protiv neovisnosti kao Huey Long sa svojim zahtjevom „Podijelimo naše bogatstvo“.

Bit populizma je u izricanju nekog oblika moralne pretenzije, dok sadržaj koji je potreban za specficiranje te pretenzije slobodno može doći iz, primjerice, socijalističke doktrine (Chavez je očiti primjer).

EUROPA IZMEĐU POPULIZMA I TEHNOKRACIJE

Jedna od implikacija analize prezentirane u ovoj knjizi je da nacionalsocijalizam i talijanski fašizam treba shvatiti kao populističke pokrete, premda, da brzo dodam, nisu bili samo populistički pokreti, već su također pokazivali značajke koje nisu neizbježni elementi populizma, primjerice rasizam, slavljenje nasilja i radikalni „princip vođe“. U Zapadnoj je Europi jedna od posljedica zenita totalitarne politike tijekom 1930-ih i 1940-ih godina to da su i poslijeratna politička misao i poslijeratne političke institucije bile duboko obilježene antitotalitarizmom. Politički vođe, kao i pravnici i filozofi, željeli su izgraditi poredak dizajniran da prije svega spriječi povratak u totalitarnu prošlost. Oslanjali su se na sliku prošlosti kao kaotičnog doba koje su karakterizirali neograničeni politički dinamizam, nesputane „mase“, kao i pokušaji da se iznjedri potpuno neobuzdan politički subjekt - poput pročišćene njemačke narodne zajednice (Volksgemeinschaft) ili „sovjetskog naroda“ (kreiranog na Staljinovu sliku i prilikom te ratificiranog kao stvarnog u „Staljinovom ustavu“ iz 1936.). Posljedično je cijeli smjer političkog razvoja u poslijeratnoj Europi išao prema fragmentiranju političke moći (u smislu provjera i ravnoteža ili čak mješovitog ustava), kao i osnaživanju neizabranih institucija ili institucija izvan izborne odgovornosti, kao što su ustavni sudovi, a sve u ime jačanja same demokracije. Takav se razvoj temeljio na specifičnim poukama koje su europske elite, s pravom ili ne, izvukle iz političkih katastrofa sredinom stoljeća. Arhitekti poslijeratnog zapadnoeuropskog poretka s

Mogli bismo doći
u napast zaključiti
kako populisti
žive u nekoj vrsti
političkog svijeta
mašte - zamišljaju
sraz između
pokvarenih
elita i moralno
čistog,
homogenog
naroda koji nije u
stanju pogriješiti

FOTO: OSCAR SABBETTA/GETTY IMAGES

ZA HUGA CHÁVEZA

George W. Bush bio je sam vrag, kao što je i izjavio pred cijelim svijetom na sjednici Ujedinjenih naroda

FOTO: BRENDAN SMIALOWSKI/GETTY IMAGES

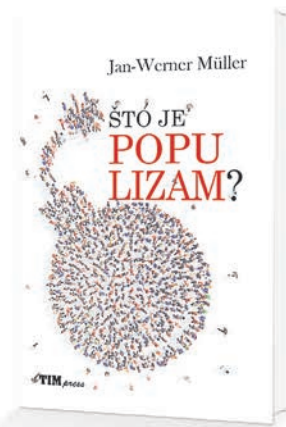
Populisti na vlasti nastavljaju polarizirati i pripremati narod za nešto što se opisuje kao ni manje ni više nego sučeljavanje apokaliptičnih razmjera. Pokušavaju što je više moguće moralizirati politički sukob

mного su nepovjerenja promatrali ideal narodnog suvereniteta. Naposljetku, tko bi mogao vjerovati ljudima koji su doveli fašiste na vlast ili su u velikoj mjeri surađivali s fašističkim okupatorima? Manje je očito da su elite također imale velike zadržke prema ideji parlamentarnog suvereniteta te posebice ideji da parlamenti daju moć u ruke političkim akterima koji tvrde da govore i djeluju u ime naroda u cjelini (te time slijede metapolitičku iluziju koju je Kelsen kritizirao).

Konačno, zar nisu legitime predstavničke skupštine predale svu vlast Hitleru i maršalu Petainu, vođi Višijske Francuske, 1933., odnosno 1940. godine? Stoga su u poslijeratnoj Europi parlamenti sustavno oslabljeni, ojačani su sustavi provjera i ravnoteža, a institucije bez izborne odgovornosti (tu ponovno ustavni sudovi služe kao glavni primjer) dobile su zadaću ne samo štiti individualna prava, već i osiguravati demokraciju u cjelini. Ukratko, nepovjerenje prema nezauzdanom narodnom suverenitetu ili čak nezauzdanom parlamentarnom suverenitetu (ono što je jedan njemački ustavni pravnik nazvao „parlamentarnim apsolutizmom“), utkano je, takoreći, u genetski kod poslijeratne europske politike. Ovi temeljni principi onoga što sam na drugim mjestima nazvao „ograničenom demokracijom“ gotovo su uvijek bili primjenjivani u zemljama koje su se uspjele otarasiti diktatora i vratiti se liberalnoj demokraciji u posljednjoj trećini dvadesetoga stoljeća - prvo na Pirenejskome poluotoku 1970-ih, a potom u Srednjoj i Istočnoj Europi nakon

1989. godine. Treba naglasiti kako su europske integracije bile sastavni dio ovog sveobuhvatnog pokušaja ograničavanja volje naroda te su povrh nacionalnih dodale nadnacionalna ograničenja. To ne znači da je cijeli proces rezultat plana nekog pojedinca ili da je proveden bez poteškoća. Dakako, ishodi su bili kontingentni te su ovisili o tome tko je koga nadvladao u kojem političkom okršaju - ovaj je aspekt posebice jasan u slučaju zaštite individualnih prava, za čiju su se nadležnost natjecali nacionalni sudovi i Europski sud. Ta je logika inicijalno bila evidentnija kod institucija kao što su Vijeće Europe i Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. No želja za „cementiranjem“ liberalnodemokratskih opredjeljenja postala je izraženija u specifičnom slučaju konteksta Europske unije (EU, odnosno do 1993. pod imenom Europska ekonomska zajednica [EEZ]) i tranzicije u demokraciju u Južnoj Europi tijekom 1970-ih godina.

Zaključak ovog kratkog povijesnog ekskursa je da će politički poredak izgrađen na nepovjerenju prema narodnom suverenitetu, eksplicitno antitotalitaran i, ako želite, implicitno antipopulistički, uvijek biti posebno ranjiv naspram političkih aktera koji govore u ime naroda kao cjeline nasuprot sustava za koji se čini da je dizajniran kako bi minimizirao pučku participaciju. Kao što bi trebalo biti jasno iz rasprave u ovoj knjizi, populizam

JAN-WERNER MÜLLER, profesor politike na Sveučilištu Princeton i suosnivač Europskih studija za slobodne umjetnosti, njegovu knjigu 'Što je populizam?', u kojoj govori o uzrocima i posljedicama populizma, ali i načinima kako mu se suprotstaviti, u Hrvatskoj je objavio TIM press

nije ustvari vapaj za više političke participacije, a kamoli za ostvarenje izravne demokracije. No populizam može naliikovati na pokrete koji imaju takve zahtjeve te stoga može, na prvi pogled, steći nešto legitimnosti na temelju toga da je poslijeratni europski poredak doista zasnovan na ideji držanja „naroda“ na distanci.

Zašto je baš Europa od sredine 1970-ih, a naročito posljednjih godina, postala posebno osjetljiva na populističke aktere? Čini se da su neki od odgovora očiti – povlačenje socijalne države, imigracija te prije svega posljednjih godina – europska dužnička kriza. No kriza, bila ona gospodarska, socijalna ili naposljetku čak i politička, ne proizvodi automatski populizam u smislu u kojemu je opisan u ovoj knjizi (osim, vjerojatno, kada se urušavaju stari stranački sustavi). Upravo suprotno, možemo reći kako demokracije stalno kreiraju krize, a istovremeno imaju i resurse i mehanizme za samoispravljanje. Umjesto toga, barem što se tiče zadnjeg vala populizma u Europi, rekao bih da je stvar u specifičnom pristupu bavljenju europskom dužničkom krizom, ukratko – tehnokraciji – koja je presudna za razumijevanje današnjeg rasta populizma.

Na čudan način, ove dvije stvari zrcale jedna drugu. Tehnokracija smatra kako postoji samo jedno ispravno javnopolitičko rješenje, populizam pak tvrdi kako postoji samo jedna autentična volja naroda. U najnovije vrijeme počeli su čak razmjenjivati obilježja. Tehnokracija je postala moralizirana („Vi Grci, a i ostali, morate se iskupiti za svoje grijeh!“), odnosno za rasipnost iz prošlosti, dok je populizam postao poslovan (sjetimo se Berlusconi, ili Babiša koji je obećao voditi češku državu kao jednu od svojih tvrtki). Naime, ni tehnokrati, ni populističari ne vide potrebu za demokratskom raspravom. Na neki način, i jedni i drugi su začudno apolitični. Stoga ima smisla pretpostaviti da bi jedni mogli utrti put drugima, jer i jedni i drugi legitimiraju uvjerenje da zapravo nema prostora za neslaganje. Naposljetku, tehnokrati smatraju kako postoji samo jedno ispravno javnopolitičko rješenje, a populističari da postoji samo jedna autentična volja naroda. Povlačenje ove paralele omogućava nam da malo jasnije uvidimo što točno razlikuje populističke stranke i pokrete od aktera koji se možda opiru mjerama štednje i libertarijanskim ekonomskim receptima, no u bilo kojem drugom smislu ne nalikuju na populiste. Ono što stranku „Pravih Finaca“ (u posljednje vrijeme samo „Finaca“) u Finskoj čini populističkom strankom nije to što kritiziraju EU, nego to što tvrde kako isključivo predstavljaju prave Fince. Nisu razlog za zabrinutost zbog populizma u Italiji prigovori Beppea Grilla o talijanskoj političkoj kasti (la casta), već njegova tvrdnja kako njegov pokret želi (i zaslužuje) ništa manje nego 100 posto mjesta u parlamentu, budući da su svi ostali politički natjecatelji navodno korumpirani i nemoralni. Prema toj su logici grillini naposljetku čisti talijanski narod, što onda pak opravdava jednu vrstu diktature vrline unutar Pokreta pet zvijezda koji sam već spomenuo.

Identificiranje stvarnih populista i njihovo razlikovanje od političkih aktera koji kritiziraju elite, no ne koriste pars pro toto logiku (kao indignados* u Španjolskoj) primarni je zadatak za teoriju populizma u današnjoj Europi. Ljudi koje su neki promatrači nazvali „demokratskim aktivistima“, za razliku od populista, za početak promiču specifične javne politike, a u mjeri u kojoj se uopće pozivaju na narod, ne tvrde „Mi i samo mi smo narod“, nego radije „Mi smo također narod“.

Također je važno posijati nešto sumnje oko lijevih strategija koje pokušavaju selektivno koristiti populistički imaginarij kako bi se suprotstavili neoliberalnoj hegemoniji. Poanta nije u

tome da je takva kritika na neki način sama po sebi populistička (na tragu razumijevanja populizma kao „neodgovorne politike“). Problem, naime, proizlazi iz nastojanja (uvelike, čini se, nadahnutog maksimumom Ernesta Laclaua da je „konstruiranje naroda glavni zadatak radikalne politike“) da se glavni politički konflikt današnjice prikaže kao sraz naroda („onih nad kojima se vlada“) s jedne strane i „tržišnih ljudi“, de facto vladara, odnosno investicijskih upravitelja, s druge strane. Hoće li takva suprotstavljenost doista mobilizirati „narod“? Malo je vjerojatno. Hoće li ona uvesti problem istinski populističkog shvaćanja politike? Vjerojatno. Stoga je zahtjev za specifičnim „lijevim populizmom“ koji će se opirati mjerama štednje (ili se, u tom slučaju, suprotstaviti rastu desnog populizma) u mnogim dijelovima Europe ili suvišan ili opasan. Suvišan je ako je poanta u tome da se ponudi uvjerljiva lijeva alternativa ili iznova osmišljena socijaldemokracija. Zašto ne govoriti o okupljanju novih većina umjesto impliciranja „konstrukcije naroda“? Kojeg to točno naroda? Međutim, ako lijevi populizam doista znači populizam u onom smislu u kojemu je definiran i argumentiran u ovoj knjizi, jasno je da se radi o nečemu opasnome. Što je alternativa? Pristup koji teži uključivanju onih koji su sada isključeni – onih koje sociolozi ponekad zovu „suvišnima“ – ali i istovremenom sprječavanju da se izrazito bogati i moćni samoizumu iz sustava. Ovo ne znači ništa drugo nego da nam je potrebna neka nova vrsta društvenog ugovora. Potrebna je široka potpora za takav novi društveni ugovor u zemljama Južne Europe, a tu potporu moguće je izgraditi jedino pozivanjem na pravednost, a ne samo na fiskalnu odgovornost. Da se razumijemo, uzvišeno lamentiranje nije dovoljno, mora postojati mehanizam koji bi odobrio takav novi dogovor. Taj mehanizam bi mogao doći u obliku velike koalicije potvrđene na samim izborima. Alternativno, pojedinačna društva bi mogla službeno ponovno ispregovarati svoje ustavne aranžmane, kao što to pokušavaju Island i, na mnogo manje dramatičan način, Irska, no bez pretjeranog uspjeha.

TURSKI PREDSEDNIK Recep Tayyip Erdoğan također se predstavljao kao srčani autsajder, tvrdeći da će uvijek ostati ulični borac iz istanbulske opasne četvrti Kasimpaše koji se hrabro suprotstavlja starom kemalističkom establišmentu turske republike – čak i dugo nakon što je u svojim rukama počeo koncentrirati svu političku, ekonomsku i kulturnu moć

Zahtjev za specifičnim 'lijevim populizmom' koji će se opirati mjerama štednje (ili se, u tom slučaju, suprotstaviti rastu desnog populizma) u mnogim dijelovima Europe je ili suvišan ili opasan